

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

A neolith-kor.

Hazánk területén a Felvidék barlangi leleteiben találkozunk az emberi élet legelső nyomaival. De míg Francia-, Spanyol-, Angolországban és déli Németországban a barlangi leletek zöme a kőkor első nagy szakaszából, a palaeolith-korból való, hazánk barlangi leletei nem nyújtottak eddig elég támpontot annak bebizonyítására, hogy Magyarország eddig ismert kőkori (neolith) kulturáját egy régibb, kezdetlegesebb kultúra előzte volna meg. Az *aggteleki* barlangban előkerült barlangi medve-csontok, melyen az emberi kéz munkájának félreismerhetetlen nyomai láthatók, a puchói leletben levő faragott íramszarvas-csontok és a miskolezi kőszakóczák ily művelődési fokra látszanak ugyan utalni, de e magukban álló s még megfejtetlen jelenségeken kívül a Felvidék első őslakóiról reánk maradt összes emlékek oly fejlettségi fokot mutatnak, mely neolith-kori műveltségről tanuskodik.

Vármegyénk ezen korszakának megismerésére, az alább következő, mintegy 20 lelet áll rendelkezésünkre: Ragályról egy kovából készült fűrész-kész és Alsó-Szuháról három darab csiszolt kőeszköz a borsod-miskolezi múzeumban, Trizsról pedig egy kis szürkés obszidián-szilánk a Nemzeti Múzeumba került. Imolán előkerült kőeszközökről van tudomásunk, Putnok-ról és Kelemérről is tudjuk, hogy határaikban kőeszközöket leltek, hasonló hírt vettünk Zádorházáról és Simonyiból is.

Az 1882-iki rimaszombati művészeti és régészeti kiállításon a Medves vidékéről 90 db, jobbára trachitból készült kőeszköz volt kiállítva, és pedig: öt darab átfűrt kőbalta, egy kőbalta és egy buzogány megkezdett fűréssal, egy csákány-kalapács, egy kettős csákány, egy kalapács, két kalapácestöredék, egy lyukatlan nagy kalapács, továbbá különféle vésők, csiszoló kövek és obszidián-szilánkok. E tárgyak Egyházasbást, Almágy, Ajnácskő, Balogfalva, Sid, Sőreg és Várgede községekben kerültek napfényre. (Lásd a „Gömör-megyei művészeti és régészeti kiállítás“ katalógusát). Ezenkívül a Nemzeti Múzeum is őriz néhány darab Sőregről származó kővésőt és csonteszközt.

A Rima völgyében előkerült leletek közül is vannak a Nemzeti Múzeumban szürkés kovakőből pattintgatott késpengék, melyek Jánosiból erednek; Ráhoról is ismerünk egy csiszolt kővésőt, Szikálnokról pedig tudjuk, hogy határában, a Rima jobb partjára ereszkedő lankás hegyoldalon, több kőeszközt találtak; a leletek legnagyobb és legérdekesebb csoportja azonban mindenestre az, mely a rimaszombati múzeumban s Terray István gyűjteményében van elhelyezve. E csoportot — a Rimaszombatban az ev. templom építése alkalmával előkerült csiszolt kővésőt leszámítva — kizárólag a pokorági és mogavári leletek alkotják. A Pokorágyon előkerült mintegy húsz

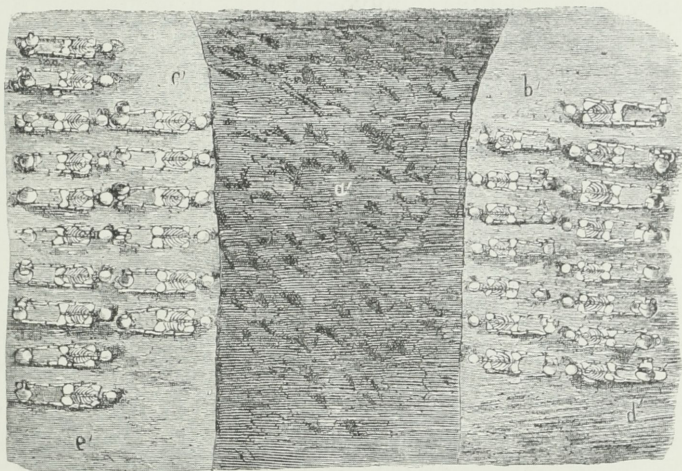
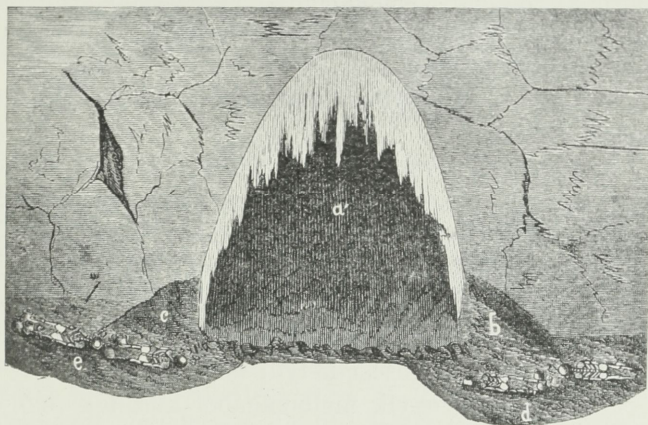
kőtárgy anyaga leginkább serpentin és zöldes pala, melyek közül néhány még nines csiszolva, csak előkészítve. Ezek között igen érdekes egy serpentin buzogány, megkezdett fúrással, továbbá egy szemesés homokkőből készült átfúratlan kalapácsféle eszköz, melynek fok felőli részén valószínűleg zsinórdörzsöléssel előállított hornyolás fut körül, s melyhez hasonlókat ismertet Mortillet (Musée Préhist. XCII.). A leletet agancs-csonteszközök és orsógombok egészítik ki. Hasonló tárgyakat tartalmaz a mogavári lelet is, de ennek érdekességét főleg inkább az agyagművességi tárgyak adják meg, melyek közt orsógombok, szövőszéksúlyok, átfúrt agyag-gömbök vannak. Legérdekesebb egy agancskalapács utánzata; ez az agyagból készített parányi tárgy igen gondosan van megmunkálva. Érdekes még egy díszesebb átfúrt kőbaltának fok felőli darabja, mely már a fémformák ismeretét föltételezi.

A Sajó völgyén, Tornallyán, Sajógömörön és Pelsőczön kerültek elő kőeszközök s ugyane hírt vesszük a muránymenti Perlászról is. Egy Helpán, a Garam völgyében lelt 35.5 cm. hosszú, hatalmas kővéső a rimaszombati múzeumban van elhelyezve. S újabban a megye legészakibb pontján, Vernáron, dr. Horváth Ákos úr igen szép kova késpengékre akadt.

A leletek sorozatát az 1876-iki baradlai ásatás gazdag eredménye zárja be, mely 13 ép edényt, 11 töredéket, 53 különféle csontszerszámot, 33 pattintgatott, 50 csiszolt kőeszközt tartalmaz.

A leletek zöme, mint láthatjuk, csaknem teljesen összefüggő láncolatban helyezkedik el a Sajó, Rima és mellékfolyóik alsó folyása mentén, míg az északi részről csak néhány magánosan álló leletet ismerünk. Különálló csoportot alkot a Torna felőli határszélen Aggtelek, néhány vele rokon barlangi lelettel.

Bár a jelenleg ismert leletek alapján még nem igen lehet oly eredményeket levonni, melyeket későbbi kutatások meg nem dönthetnének, — hiszen e csekély számú lelet még nem tüntetheti fel a vármegye teljes neolith-kori képét — mégis mintegy önként kínálkozik a leletek elhelyezkedésének

NEOLITH-KORI TEMETŐ AZ AGGTELEKI BARLANGBAN.

magyarázatára az a következtetés, hogy az első települők két irányból s talán nem is egy időben jöttek a megye területére. Az egyik az a települési áramlat, mely a tornai hegyvidék barlangjait benépesítve, e vármegye barlangjaira is kiterjedt, de nem hatolt mélyebben a megye belsejébe. A másik áramlat pedig a folyók irányát követve haladt keletről nyugat felé s főleg a Medves vidékét és Rimaszombat környékét szállotta meg. Ez az áramlat, mint azt a megye felső részén szórványosan előforduló leletek is mutatják, észak felé is terjeszkedett, bár az északi leletek egy részét, a helpait és vernárit alighanem az előbbieknél csekélyebb jelentőségű, harmadik települési áramlatnak kell tulajdonítanunk, mely a Garam folyó mentén nyugatról húzódnak felfelé.

Lássuk, mennyiben igazolják e feltevést maguk a leletek, közelebbről megvizsgálva.

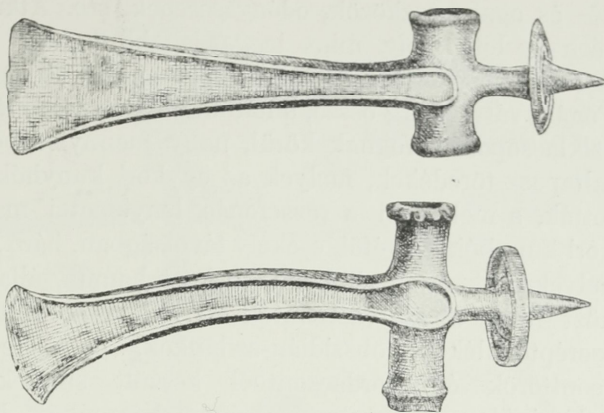
Aggtelek környékének majdnem minden községében kerültek napfényre pattintgatott vagy csiszolt kőeszközök, a leggazdagabb leleteket azonban maga a Baradla szolgáltatja. A konyhahulladékok óriási mennyisége, a kő- és agancseszközök nagy száma arról tanuskodik, hogy a barlang a neolitikor tartama alatt hosszabb ideig állandó lakóhelyül szolgált. Ezenkívül az 1876. évi ásatások eredménye azt is kétségen felül helyezte, hogy lakosai egyidejűleg temetkezési helyül is használták.

A barlang egyik mellékágából kerültek elő a már említett barlangi medvecsontok, melyek a velő kiszedése miatt fel voltak hasítva, és az úgynevezett „Csontház” folyosója, mely a szomszédos üregektől, mészkőből emelt mesterséges fallal volt elválasztva, szolgált az ősember temetőjéül. Jelentékeny vastagságú cseppkőréteg, helyesebben a folyosó jelenlegi falai alatt szabályos sorokban voltak a vázak elhelyezve. Talppal a folyosó egykori falai felé fordítva, arczezal a földre fektetve, homlokuk alatt egy-egy nagyobb kőlap szolgált párnául s fejük edénycserepekkkel vagy könnyebb kölemezzen volt letakarva. Fejük mellé égett buzát és állati csontokat tartalmazó edény és egy ivó-edény volt helyezve, derekuk táján pedig különféle csont- és kőeszközök feküdtek. Ezenkívül némely váz nyakán agyaggyöngyök is voltak. Az edények kőeszes agyagból készültek, igen kezdetlegesen formálva s a kőeszközök nagyobb része is jóformán csak ki van nyolva.

A vázak után itélve, az őslakók alacsony növésű, gyenge alkatú emberek lehettek. A koponyákat az 1876-iki ősrégészeti kongresszus alkalmával Virchow és Kollmann müncheni tanár megvizsgálták s megállapították, hogy méreteik a tiszta dolichocephalismus és legszélsőbb brachiocephalismus között váltakoznak. Tehát a telepben nincs meg a természetesnek látszó egyfajúság, hanem, a mint azt Európa számos őstelepénél észlelték, a két faj az újabb kőkorszakban itt is együttesen lép föl.

A csontházzal szomszédos üregben, az üreg padlóját alkotó cseppkőréteg alól kerültek elő az őslakók után maradt konyhahulladékok, melyek több szarvasmarhafaj (*Bos urus*, *taurus*, *primigenius*, *frontosus* és *brachyceros*) sertések, (*Sus scrofa*, *domestica*, *fera* és *palustris*), ló, juh, szarvas, őz, farkas, kutya és nyúl csontjait tartalmazták, hamuval, növényi magvakkal, edénycserepekkkel, továbbá kő- és agancseszközök töredékeivel keverve. A növényi magvak közt a vadon élő növények magvai egyáltalán nem térnek el a most élőtől, míg a termesztett növények, gabonaműek, bab, búkköny (*Triticum sativum*, vulg. *antiquorum*, *monococcum*, *Panicum miliaceum*, *hordeum*, *Lathyrus sativus*, *Vicia faba celtica*; *Pisum sativum*, *Ervum lens*, *Carmelina sativa*) magvai jóval kisebbek a most élő fajok magvainál.

A hulladékok közt levő edénycserepek és kőeszközök jóval gondosabb kidolgozást mutatnak, mint a holttestek mellé helyezettek, a mit azonban aligha későbbi eredetnek, hanem sokkal inkább azon körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy a holtakkal eltemetett tárgyak nem a használat czéljaira készültek és csupán szimbolikus jelentőségűek lévén, kevésbbé gondos munkát igényeltek.

GESZTETEI LELET.

Az aggteleki barlangon kívül más, hiteles neolith-kori temetőt nem ismerünk a vármegye területén. A felfalusi barlangról ugyan a mult század elejéről származó valamely kézirat azt tartotta fenn, hogy 1810-ben egyik üregében tűzhelyet és falai mentén félkörben elhelyezett 19 felnőt és 2 gyermek-csontvázát találtak; a kézirat kissé homályos szövegéből az sejthető, hogy a testek zsugorított helyzetben voltak eltemetve, mint az a neolith-korban általánosabban elterjedt szokás volt, lehetséges tehát, hogy itt is neolith-kori temetkezéssel van dolgunk.

Az aggteleki barlanggal közvetlen összeköttetésben levő büdöstői barlangból is tömegesen kerültek elő emberi vázak. Hogy e különböző temetkezések mely korszakból erednek, azt a jövő kutatói lennének hivatva felderíteni; ugyancsak az ő feladatuk lenne annak kikutatása, hogy miképen jutottak a dobsinai és sziliczei jégbarlangokba az utóbbi időben ott előkerült agancs- és csonteszközök.

A másik irányból jött települőknek már sok tekintetben fejlettebb életigényeik voltak, mint az aggteleki barlanglakóknak. Míg azok a nyílt völgyektől távol eső nyirkos cseppkőbarlangokban húzódtak meg, emezeknek letelepülését főleg a folyók völgyei látszanak irányítani, a mi már kifejtettebb állattenyésztésre mutat. Maguk is tudnak maguknak lakóhelyeket építeni, s ha néhol fel is használják a természet nyújtotta menedékhelyeket, azokat szükségükhöz képest átalakítják. Így benépesítették a Nógrád és Gömör-megyéek határán fekvő Medves hegység barlangjait. E barlangok sokkal alkalmasabbak voltak lakóhelyül a nedves cseppkőbarlangoknál, de míg a Baradla egész törzseknek nyújthatott menedéket, ezek csak egyes családokat fogadhattak magukba. Mintegy száz ilyen üreg van az óbásti „Pogányvár” alatt; közülök báró Nyáry Jenő 1871-ben tizet átkutatott. Az üregek nagyságra eltérnek ugyan egymástól, de elrendezésük nagyjában hasonló. Többnyire egy pitvarból és egy kamrából állanak, ez utóbbiak többnyire szelelőlyukkal is el voltak látva. A szelelőlyukak a Pogányvár fensíkjára szolgáltak, azonban az omlások következtében elvált iszap, haraszt és kőtörmelék ma már legtöbbjét eltemette.

Az üregek nagyszámú, jobbára trachitból készült vésőt, baltát, csonttőröket, simító csontokat, fűzőtüket, nyílcsúcsokat, durva edénytöredékeket tartalmaztak.

Ezekon kívül a Medvesaljának legtöbb községe szolgáltatott neolith-kori leleteket; a hegység fensíkjairól, vízmosásos oldalaiból ma is kerülnek elő

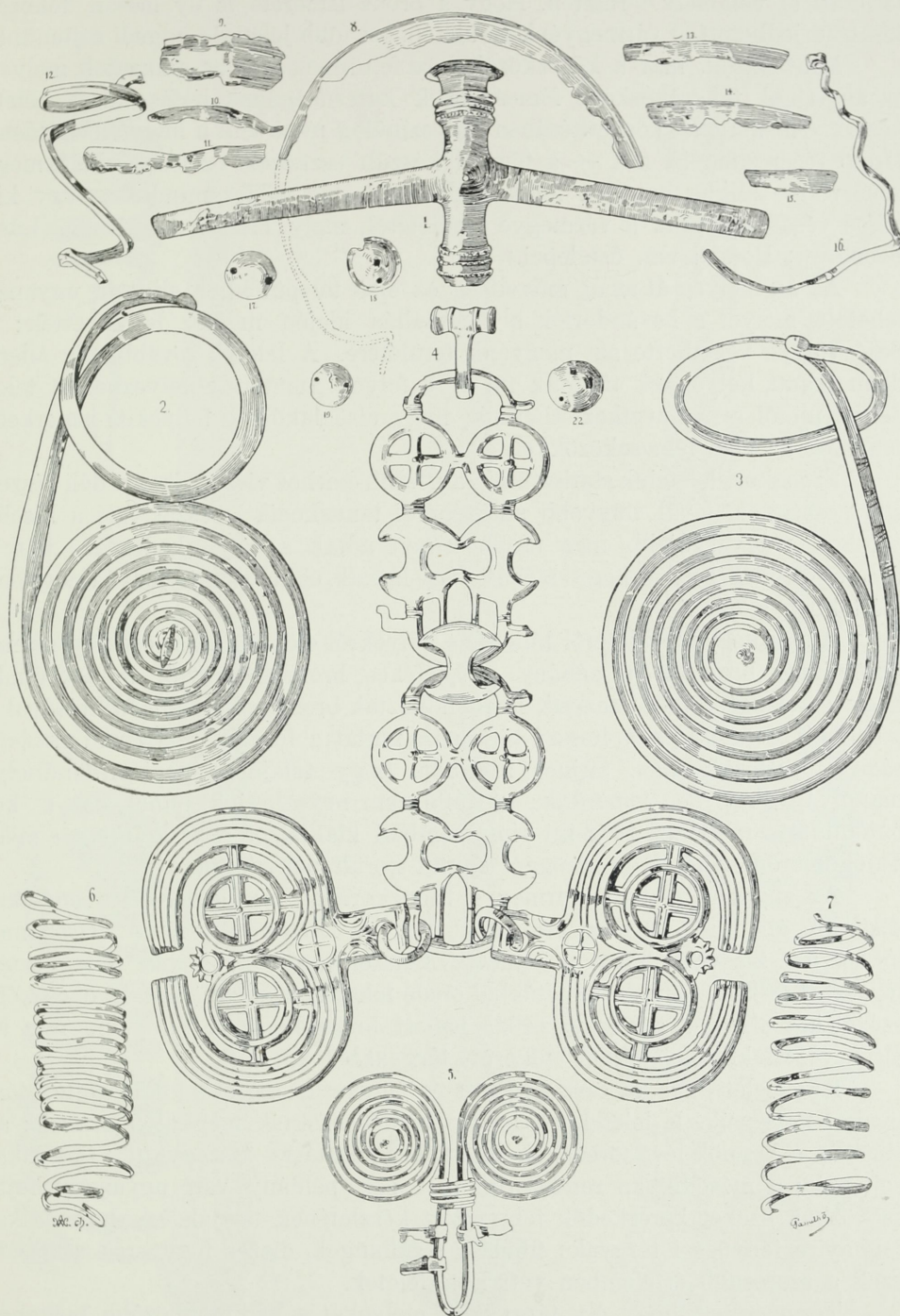
kő- és agancseszközök, edénycserepek, stb. Átkutatva azonban csak a sőregi várhegy lett, mely mint leggazdagabb lelhely vonta magára a figyelmet. A hegy közvetlenül a falu fölött emelkedik, gerince egy oldalról a básti Pogányvárral függ össze, s három oldalról menedékes. Fensíkján, melyet festői sziklacsoportok fognak körül, nagy mennyiségben gyűjthetők össze azok a faltapasztörödékek, melyek az egykori kunyhók rőzséből fonott falait borították, s melyeken a rőzsefonás lenyomatai ma is fölismerhetők. Az egykori kunyhók helyétől, csekély távolságban, báró Nyáry Jenő konyhahulladék-helyekre akadt. A hulladékok közt hamun, állatsontokon kívül — melyek közt főleg a szarvasontok és agancsok voltak legnagyobb számmal — cseréptörödékek, obszidián-szilánkok, hegyesre kicsiszolt tűk, nyílcsúcsok, csonttörök és bordacsontból készült simítók találtattak. Ez utóbbiakat valószínűleg az agyagművességnél használták. Ezenkívül még kő- és agyaggyöngyök s orsógombok is nagy számmal fordultak elő a hulladékok között. A cserepek között szűrőedények törödékei is voltak; ép edény csak kettő, egyik egy vastag, törékeny falú, azon igen nagy edények egyike, melyekről feltehető, hogy gabonaneműek eltartására szolgáltak, továbbá egy ép merítőkánál. Érdekeseek még a csúcsos fenekű poharak törödékei, melyek a telepen igen gyakoriak, s úgy látszik, a legelterjedtebb házi edények közé tartoztak.

A rimavölgyi letelepülési csoport legnevezetesebb telepe, a Terray Istvántól átkutatott mogavári (Magin-Hrad) őstelep is arról tanuskodik, hogy az itteni települőknek is hasonló igényeik voltak lakóhelyeik megválasztása szempontjából, mint a Medves hegységbelieknek. Ugyanis Mogavár fekvése nagyjából hasonlít a sőregi várhegyéhez. Ez a környék egyik legmagasabb hegye, három oldalával szabadon áll, nehezen megközelíthető s csak egy oldalon függ össze a hegyláncz gerincével. Tetejét mintegy két holdnyi fensík foglalja el; sajnos, a tetőn a középkorban várat emeltek s az építkezések alkalmával a régi kulturréteget össze-vissza forgatták.

Úgy itt, mint a szomszéd Pokorágyon is előfordulnak a lakótelepeket jelző agyagtapasztörödékek, a bordacsontból készült simítók, szűrőedények törödékei, agyaggyöngyök, orsógombok, szövőszék-súlyok, végül házi eszközök takaros, parányi utánzatai, mely tárgyaknak anyaga, előállítási módja, díszítése a Medves hegység leleteivel való közeli rokonságra vall. Főleg az agyagművességi tárgyak tanuskodnak a telepek hasonló műveltségéről, de az aggtelekiekhez viszonyítva, sokkal gondosabb kidolgozást mutatnak. Az aggtelekiek a porácsi és jászói barlangokban előkerült edénycserepekhez hasonlóan, köveces agyagból kezdetlegesen formált, vastag, törékeny falú edények s anyagukhoz, hogy jobban összeálljon, pelyvát, szecskát kevertek. Emezek már sokkal vékonyabb falúak, gondosabban vannak iszapolva és kiegészítve, formáik változatosabbak s többféle használati célra utalnak. Míg Aggteleken csekély számmal fordulnak elő az átfúrt köeszközök, a Medves vidékén igen gyakoriak, sőt úgy ott, mint a Mogavárán és Pokorágyon feltűnnek azok az alakzatok is, melyek már a fémtchnika sajátosságainak ismeretét föltételezik.

Ehhez járul, hogy — a mennyiben a felfalusi kéziratnak hitelt adhatunk — a vármegye területén a neolith-korban két eltérő temetkezési mód volt szokásos, a mi szintén valószínűvé teszi, hogy a vármegye különböző területeinek benépesítését nem egyazon telepéseknek kell tulajdonítanunk.

A leletek után ítélve, a folyók mentén húzódó települők nemcsak az aggteleki barlanglakókhoz viszonyítva állottak a művelődésnek fejlettebb fokán, de az is valószínű, hogy már a neolith-kor előhaladottabb szakában

RIMASZOMBATI BRONZKORI LELET.

léptek a megye területére s Aggtelekkel ellentétben telepeik, e kor letűntével is megtartották jelentőségüket.

Nagy változások, melyek az emberiség összes életviszonyaira átalakítólag hatnak, nem történhetnek egy csapásra. Az ismeretlentől való félelem, az embernek e sajátos konzervatív ösztöne, gátat emel minden rohamos haladásnak s célszerű újításokat is csak lassan enged érvényesülni; csak lassúnak tudjuk elképzelni azt a folyamatot, mely egy új kultúra vívmányait

terjeszti el valamely területen. Hogy a bronz ismerete is ily lassan, fokozatosan terjedhetett el vármegyénk területén, ezt több jelenség engedi sejttenünk.

A bronzkor.

Mint láttuk, már a kőeszközök közt feltűnnek azok az alakzatok, melyek az anyaggal takarékoskodó fémeszközök karesúságának hatása alatt keletkeztek. Az átmenet közvetítésében valószínűleg része volt a hegyekben dúsan termő rézércnek is, mit — a fémből készült eszközök czélszerűségét megismerve — aligha hagytak felhasználatlanul, bár eddig mindössze egy kis tokos vésőt ismerünk a vármegye területéről, mely Trizsen került elő. (Lásd Szendrey: Borsod vm. őstelepei.)

Az út, melyen át az új műveltség az első települőkhez eljutott, ugyanaz lehetett, melyet a bevándorlók a megszállás idején maguk is követtek: a Sajó völgye vezethette azt megyénk területére. A leletek továbbra is állandóan lakott helyeknek tüntetik föl az e folyók mentén elhelyezkedett telepeket, miből arra következtethetünk, hogy első lakóik e helyeken ismerkedtek meg az első fémeszközökkel.

Bronzkori leleteink statisztikája a neolith-korhoz viszonyítva a déli részen a népességnek jóval nagyobb sűrűségéről tanuskodik s észak felé a kisebb patakok völgyei újabb meg újabb irányt adtak a terjeszkedésnek, bár a vármegye felső, zordon hegyvidékére, úgy látszik, ekkor sem terjedt ki nagyobb mértékben a település.

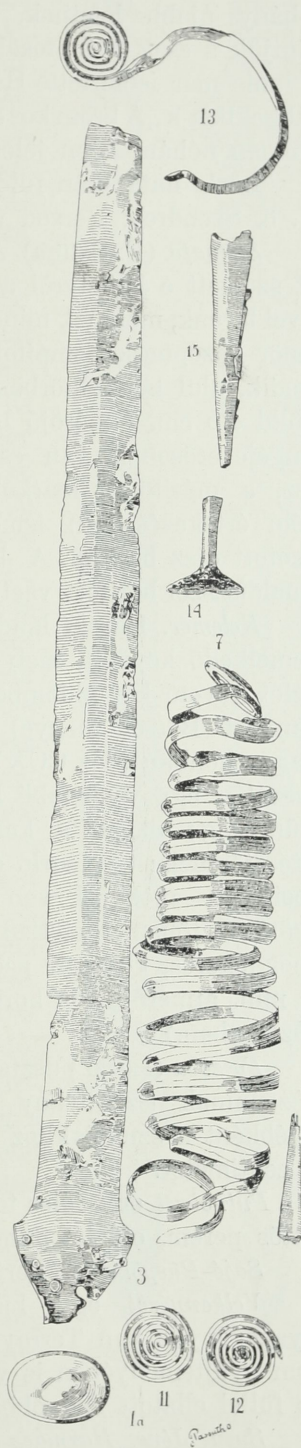
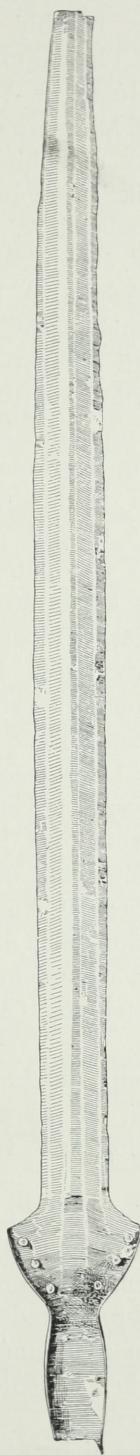
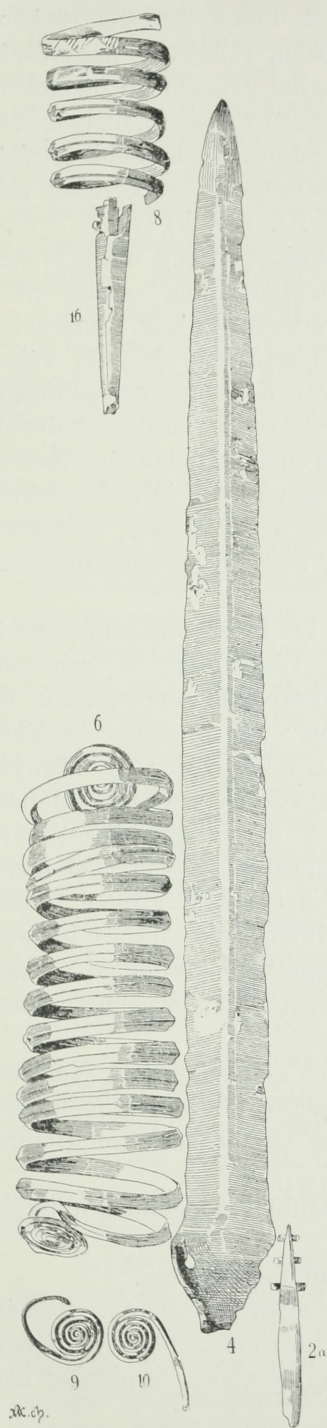
A vármegye területéről különféle helyekről előkerült, bár csekély számú öntőminta, bronzrög s néhány gyűjtélés bronzlelet arról tanuskodnak, hogy e telepek lakosai maguk is foglalkoztak bronzeszközök előállításával s a belföldi bronzművesség hosszú tartamára mutat a formák rendkívüli gazdagsága s változatossága. Sajnos azonban, hogy tulajdonképeni öntőműhelymaradványokat nem ismerünk; ugyanis nem nevezhetjük ennek azt a két öntőmintát, mely az 1882-iki rimaszombati kiállításon volt kiállítva s mely Sajógömörön néhány bronzröggel együtt került napvilágra.

Az anyagot, mely e vármegye bronzkorának megismerésére rendelkezésünkre áll, főleg az teszi érdekessé, hogy a leletek egy része urna-temetőkből lett kiásva s hogy a temetők kutatói közül néhányan feljegyezték tapasztalataikat. Az urna-temetőkből eredő leletek azonban csak igen csekély százalékát alkotják a vármegyéből ismert bronzoknak, a túlnyomó rész az úgynevezett kincsleletekből előkerült tárgyakból áll.

Kincsleleteknek az összegyűjtött és ismeretlen okból a földbe rejtett tárgyakat nevezzük. E leleteknek három nemét szokták megkülönböztetni: az elsőben, a bennök lévő töredékek miatt, beolvasztásra összegyűjtött tárgyakat sejtene; a másodikban rendszerint igen sok példány van ugyanegy fajta eszközből, ezeket kereskedők felgyűjtött készletének tartják. A harmadikat többnyire fényűzési tárgyak: fibulák, lósallangok, díszes fegyverek alkotják, ezek a szorosabb értelemben vett kincsleletek.

Természetes, hogy oly tárgyakat, melyeket a legkülönbözőbb helyeken rejtettek el, kutatni, nyomozni nem lehet. Csak a véletlen hozhatja azokat felszínre. Többnyire egyszerű földművesek, pásztoremberek találtak rájuk s csak ritkán ellenőrizte napfényre jöttüket szakértő szem. Így nemcsak előfordulási körülményeiket nem ismerjük, de nagy részük elkallódott, megromlódott, mire az érdeklődők a leletről tudomást szereztek.

Mielőtt vármegyénk bronzkori műveltségéről összefüggő képet nyújtani megkísértenénk, szükséges, hogy e különböző eredetű leletekkel megismerkedjünk.

RIMASZOMBATI LELET.

Könnyebb áttekinthetőség végett a neolith-kori leletek felsorolásánál követett földrajzi elhelyezkedést fogjuk követni itt is. A felsorolás közben bővebb ismertetést fogunk szentelni az urna-temetőkre vonatkozó adatoknak, néhány újabb leletnek, míg a régebbi leleteket többnyire csak röviden érintjük s csak a fontosabbakat tárgyaljuk bővebben. E leletek nagyrésztét ugyanis már ismertette Hampel József az Archaeologiai Értesítőben megjelent cikkeiben s „A bronzkor emlékei Magyarhonban“ című művében, mely művei nyomán néhány igen jelentékeny régebbi leletről adunk részletesebb leírást.

Imola határában füles vésők, buzogány és sodrony-tekeres kerültek elő. (V. ö. Szendrey: Borsod vm. őstelepei A. E. u. f. III. 134. l.)

*Szuha*fő. (F.-Szuha). Az 1903. évben két bronz-kardot és egy nagy bronz-tűt szerzett e lelhelyről a N. Múzeum. A kardok nádlevéldomú széles pengével bírnak, melynek mindkét lapján széles, lapos gerincez fut végig. A markolat tömör középtagja tompított szögű dülényded átmetszetű, alul és fölül vékonyodik, alul két félkörben kihajló nyújtványa van a penge befogadására s fölül 4·5 cm. átmérőjű lapos koronggal záródik. Az egyik kardot, melynek pengéje erősen ki van esorbulva, markolatán egyenes vonalakból alkotott dísz, a másiknak markolatát a Hampeltől (a magyarhoni bronzkardokról szóló értekezésében) ismertetett buzitai példányéhoz hasonlóan, körökből alkotott dísz borítja. A bronztű 46·5 cm. hosszú, szárából gombos fejéhez, vonaldíszszel borított vastagodás képez átmenetet.

Kelemér. Három lándzsacsúcs, egy nagyobb s két kisebb, mindháromnak kiemelkedő köpűjét, mely a tárgy egész hosszán végigvonul, a szárnyak szélét követő két kidomborodó lemez díszíti. Legközelebbi analogiájuk az aranyosi (Borsod megye) kincsben lelhető. (Hampel: „A bronzkor emlékei Magyarhonban“, III. CCXVII. 12.) Egy összehorpadt tokos véső; egy késnyél töredéke; egy vastagabb karperecz, melyen három vékony sodronyból fonott gyűrű lóg; magát a karikát vonaldísz borítja; 2 darab vonaldíszes karpereztöredék; egy sarló és sarlótöredék abból a típusból, mely a nyél megerősítésére tüskével van ellátva; 10 kisebb bronztű; egy csonka, lapos fűzőtű; 2 fölismerhetetlen bronztöredék; mintegy 15 cm. átmérőjű, 10 hajlású lapos tekeres, középen peczekkel odaerősített, mozgatható koronggal és egy 18 mm. átmérőjű kis korongos tekeres. (Az összes tárgyak a rimaszombati múzeumban.)

Pozola (Lóczy puszta). Innen való bronzkardot ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak Szentivány Miklós. A kard markolata ellipszis átmetszetű, egyébként a szuhaiakhoz hasonló, csak vonaldíszes tér el azokétól. Hossza 62 centiméter.

Putnok l egy füles tokos véső került a rimaszombati múzeumba, nyílását kettős perem, oldalát domború vonaldísz ékíti.

Sajó-Püspökin előkerült bronztárgyakról is van tudomásunk.

Velkenyéről, egy kisebb bronztöredékekkel előkerült csinos, formás agyagedényke van Terray István gyűjteményében. A rimaszombati főgimnázium gyűjteményében is van ehhez hasonló anyagú és alakú, de oldalán két kis füllel ellátott nagyobbaeska edény.

Susa, Jéne, Harmacz és Simonyi határaiban is leltek bronzeszközöket, e leletek azonban elkallódtak.

Darnyáról való egy rosszul öntött s keskeny oldalain domború vonaldíszszel ellátott csonka tokos-véső a rimaszombati múzeum gyűjteményében.

Détérről származik két lósallangtöredék. Az egyik csücskös közepű korongokból s a korongokkal egy tagot alkotó gyűrűkből áll; két ily tag

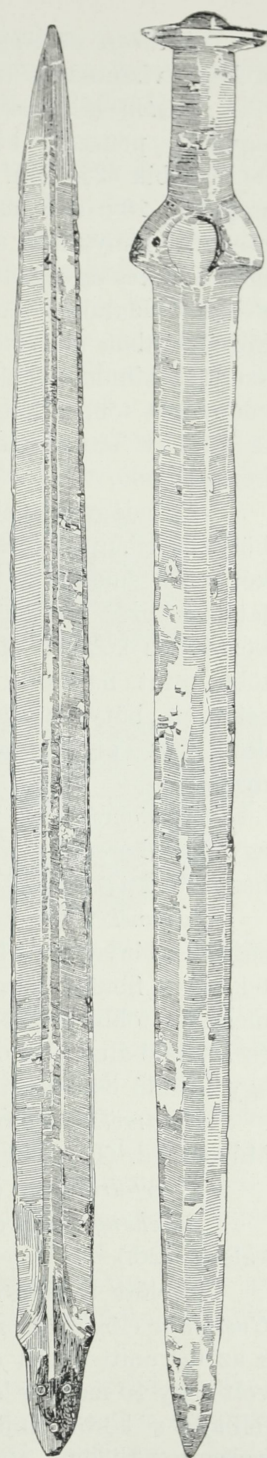
szabad karikákkal van egybekapcsolva s az egyik végső karikáról töleséridomú csüngő dísz függ le. Egész hossza 212 mm. Az előbbihez hasonló a másik lósallangtörödé is, csak a korongok kisebbek, s hozzájuk behajlott oldalú lemezes tagok csatlakoznak; úgy a korongok, mint a lemeztagok széleiken hornyoltak. Fölül fölfüggesztésre, alul csörtetőül szolgáló karikák egészítik ki e tárgyat. (V. ö. Hampel: „A bronzkor magyarhoni emlékei. I. LXIII. 23.) Más alkalommal még 7 bronzkard került innen elő, melyekből azonban csak egy liliumlevélalakú pengéjű kardot sikerült br. Nyáry Jenőnek megmenteni.

Gesztetéről igen érdekes bronzkincset ismerünk, mely három törből, két csákányból és egy úgynevezett pálczás csákányból áll. A török közül az egyik markolat nyújtvánnyal bír, pengéje liliumlevél-alakú, de hiányzik róla a szokásos kiemelkedő gerince. A penge tövén kétoldalt és a markolat-nyújtványon lyukak vannak, a markolat-lemezek megerősítésére szolgáló bronzszögek befogadására. A nyújtvány széle mindkét oldalról fölhajlott. A másik tör az előbbihez hasonló, csak hogy pengéje, melynek tompaszögű gerince is van, jelentékenyen keskenyebb; a markolat-lemez megerősítésére szolgáló három szög közül az egyik még megvan. A harmadik tör pengéje, ellentétben az előbbiekkal, melyeknél a szélek erősebb kihajlása a csúcsok tetejére esik, középtájon hajlik ki leg-erősebben; a penge gerince zsinórtagot alkot. A két csákány közül az egyiknek a pengéje egyenes, a másiké kissé hajlott s a hajlott pengéjű csákány köpűjének felső vége csipkézett. Mindkét csákány — fokfelőli tagján — koronggal van ellátva s a korong közepéből hatalmas tüske emelkedik ki. Pengéjük mindkét szélén egy-egy lécztaggal van keretelve, mely a köpűn félkörben összefut. A pálczás csákány a Sajó és a Rima mentén meglehetősen gyakran előforduló fegyver; ez a példány a többi közül főleg a karjait borító vonaldísz által válik ki. Ezt a leletet az Arch. Ért. (R. f. XIII. 103.) tévesen mint pilini leletet mutatta be.

E leleten kívül ismerünk még *Gesztetéről* egy fülnélküli tokos-vésőt, egy karpereczet és egy bronzkarikákból álló lánczot; ezek Rimaszombatban voltak kiállítva. Továbbá innen származik 6 szem bronzgyöngy a rimaszombati múzeumban, és két lapos korongos tekercs Putnoky Mór országgyűlési képviselő birtokában.

Jeszte, továbbá *Balogfalva* és *Ajnácskő* határában is találtak bronzeszközöket, *Serkén* pedig urnatemetőre akadtak, melyben azonban még eddig rendszeres kutatások nem történtek.

Kisgömörön 1855-ben, szántás alkalmával leltek egy pár korongos bronztekercset, melyeknek egyike jelenleg a Nemzeti Múzeumban van.

RIMASZOMBATI LELET.

A *sőregi várhegy* fensíkján tartott ásatás alkalmával br. Nyáry Jenő a hegy vízmosásos oldalain bronzrögöket és néhány bronztűt talált.

Báston is leltek néhány bronztárgyat. Voltak közöttük karpereczek, — egyikök poncezott körökkel díszítve, egy kúszált bronztekercs, 2 fűzőtű, a kisebbik 2·5 cm. hosszú és három gombostű. Az utóbbiak közül a legnagyobb 10·5 cm. hosszú; érdekes közülök egy, melynek vastagabb vége csavarra kanyarítva a tű fejét alkotja. E bronztárgyak néhány vaseszközzel és igen érdekes agyagedényekkel együtt kerültek elő, melyek lapos esészealakúak s belső oldalukon gazdag benyomott vonaldíszszel vannak ellátva. A dísz a középpontból, melyet némelyiken koncentrikus körök fognak körül, sugárszerűleg kiinduló vonalak s a széleken körszeletek alkotják. Hasonló díszítésű edényeket több lelhelyről ismertet Pié (Čechy Prehistorické D. I. s. 2.). Ott is vékony bronzlemezről készült karpereczekkel és vaseszközökkel együtt kerültek elő.

Az edények mellett néhány díszes orsógomb, merítő kanál s nagyobb bütykös edények töredékei feküdtek. A közeli környéken br. Nyáry Jenő két urna-temetőre is talált, az egyik Óbást határában azon meredek magaslaton fekszik, melyről az út a Pogányvárra visz; a másik Egyházásbást községhez közel a Mogyoróskút fölött egy gyöpös dombon. Az utóbbi helyen több mint harmincz sírfészket bontottak föl. A hamvvedrek — feketére színezett bütykös edények — nagyobbrészt szét voltak töredezve s égett csontokon kívül vagy semmit vagy igen silány bronztöredékeket tartalmaztak.

Almágyról 1895-ben előkerült lelet jutott a Nemzeti Múzeumba, mely egy pár korongos tekercsből, 4 karpereczből, egy nagyobb s egy kisebb hengerded tekercsből és egy gombostűből áll.

Dobfenéken egy földműves udvarán, kútásás alkalmával, másfél méter mélységben edényekre és bronztárgyakra akadtak. Br. Nyáry Jenő egy urnát, egy tekercses fibulát, három kampós tűt és egy tokos-vésőt mentett meg a leletből, melynek többi részét: négy ép és egy csonka bronzkardot, három csákányt, és a találó által püspök-süveg formának mondott tárgyat (sisak?) már akkorra egy házaló összevásárolt. (Arch. Ért. XI. 27.)

Zabarról két bronzbalta még a múlt század elején került a Nemzeti Múzeumba. (L. Cimeliotheca 141. V.)

Péterfalváról és *Szent-Simonból* is vettünk hírt bronzleletekről.

Alsóhangonyból előkerült aranygyűrűt és sodronyokat említ Römer. (Rég. kalauz 120.)

Mielőtt a rimavölgyi leletekre áttérnénk, még a múlt század elején *Guszonán* előkerült s jelenleg a Nemzeti Múzeumban levő bronztekercsről s az ugyanitt őrzött *osgyáni* leletről kell megemlékeznünk. Az utóbbi leletben volt: egy 10 hajlású lapos tekercs, közepén mozgatható peczekkel; a sodrony felhajló s körbe hajlított végén a tekercset alkotó négyszögű átmetszetű sodrony körídomú átmetszetűvé válik.

Továbbá egy karperecz, hajlított, vékony lemezről alkotva, felső felületén bekarczott párhuzamos vonalakkal álló díszszel.

Egy töleséridomú csüngő dísz, alsó szélesebb nyílása megközelítőleg ellipszis alakú, oldalain öntésvarránnyal. Kúpidomú boglárka, csúcsán és pereméhez közel két helyen átlukasztva. 10 db. felvarrásra szolgáló, gömbszelvény-idomú boglárka, peremökhöz közel két helyen átlukasztva, nagyságuk 19—34 mm. közt váltakozik. A bronztárgyakon kívül még egy négyszögű kis agyaglap (födőféle) is van a leletben, melynek felső lapját arányosan

elosztott, benyomott, koncentrikus körök és hatküllös kerek diszítik; a lap hossza 4 cm., szélessége 3 cm., két füle volt, melyek közül az egyik letört.

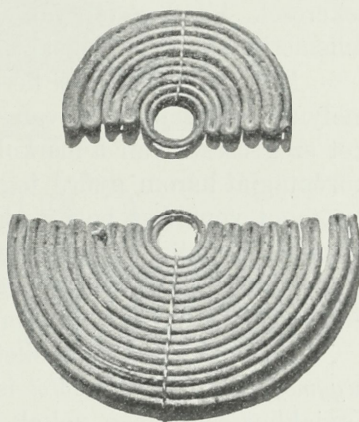
Bronzleleteink leggazdagabb csoportját kétségkívül a Rimavölgyön előkerült tárgyak alkotják.

Jánosiból származó, főleg nagyságuk és rendkívüli erősségük által kiváló két tárgyat őriz a rimaszombati múzeum. Az egyik egy hatalmas, 24 cm. hosszú, bronz-lándzsacsúsz, aránylag keskeny (5.5 cm.) szárnyakkal, melyeket a köpűnek kiemelkedő gerinczént végigvonuló meghosszabbításán kívül, jobbról és balról két-két pálczatag díszít. A másik egy korongos tekercs, kiemelkedő középpel; a tekercset alkotó 1.7 cm. vastagságú bronzhuzal a tekercs-közepe felé fokozatosan vékonyodik, a kibontakozásnál pedig 13 cm. átmérőjű hurkot alkot s egy kisebb spirálisban végződik.

Rimaszombat határa több bronzleletet szolgáltatott. A város melletti magaslatok valamelyikén bronzeszközöket és agyagedényeket találtak. Ez volt az első lelet; legutóbb pedig, 1895-ben, a Rimapartján ástak ki — házépítés alkalmával — egy bronz tokos-vésőt két összehorpadt darabban. E jelentéktelen leleteken kívül egy igen értékes, gazdag bronzkincs került elő a város területén, mely 1867-ben, a vármegye-ház építése alkalmával jött napfényre. A Nemzeti Múzeumnak öt kard jutott ebből a leletből. 3 drb (egy ép és két csonka) markolatlemezes, egy bronzmarkolatú, egy pedig abból a kezdetleges típusból való, mely csak egy rövidke nyújtvánnyal bírt, a valószínűleg fából vagy csontból készült markolat megerősítésére. Ugyanesak a Nemzeti Múzeumban vannak még: egy kétágú csákány, két ép és

négy csonka hengerded tekercs öt korongos végű sodrony és egyéb sodronytöredékek, melyek nyilván hasonló tekercsekből származnak, továbbá két korongos tekercs, egy tölcserded csüngő dísz, finomabb pléhből készült tíz hegyes csövecske, nyolczvannégy apró, fölvarrásra szánt kerek pityke. Továbbá még egy vékony lemezből készült bronzedény szélének töredékei s egy négyküllös kerekéből s behajlott oldalú lemeztagokból álló sallang. A lelet legérdekesebb tárgya az a két korongos kis tekercs, melyről Hampel (Sajó-és rimavidéki bronzleletek. Arch. Ért. u. f. VI. 10.) azt állítja és az Istenmezőről és Aszód vidékéről származó analógiákkal bebizonyította, hogy az egy diadémához tartozott. A két tekercset összetartó sodronyszáron láthatók is az egykori diadémát alkotó lemezpléh foszlányai.

Felső-Pokorágyon, a néptől „római temető“-nek nevezett szelíd emelkedű domboldalon, 1882-ben br. Nyáry Jenő és Fábry János ásatást kezdtek. Már ez ásatás is néhány urnát és bronztöredéket hozott napfényre s azóta a község régiségkedvelő lelkésze, Hüvössy Lajos, állandóan figyelemmel kíséri az előforduló leleteket s pontos följegyzéseket vezet róluk. E följegyzésekből s részben más helyről nyert fölvilágosításokból tudjuk, hogy az urnák többnyire pusztára földbe voltak letéve, néhol azonban kisebb kövekből alkotott üregben egy kőlapra voltak helyezve. Az üreget fölül egy kőlap fődte; miután azonban a sírfészkek igen magas fekvésűek, a szántás következtében az üregek beomlottak s az urnák nagy része összetört. Egy üregben rendszerint csak egy urna volt, néha két kisebb edénnyel s az urna többnyire

BRONZTEKERCEK BABALUSKÁRÓL.

tálkával vagy más lapos edénnyel volt befödve. Három ilyen urna van e lelhelyről a rimaszombati múzeumban. Testük erősen kiduzzadó, alsó hajlásukon bütykökkel s a bütykök közt szögbe rakott vonalakkal vannak díszítve, nyakuk jelentékenyen összeszűkül. Gondosan ki vannak égetve s egy vékonyabb, gondosan iszapolt agyagréteggel vannak bevonva, mely fénylő feketére van színezve. A legnagyobb 66 cm. magas. Ezenkívül egy talpas tálkát, egy gömbszelvény-idomú kis füles csészét s nagyszámú bronz- és cseréptöredéket őriznek ez urnatemetőből Rimaszombatban. A mintegy 50 sírfészekből előkerült tárgyak közt voltak szívidomú és félholdalakú csüngők, melyek némelyikében még megvolt a felfüggesztésre szolgáló bronz fonál is; továbbá tölcseridomú függő díszek; felvarrásra szolgáló, félgömbidomú pitykék; bronz ujjgyűrűk; vonaldíszes és egyéb karpereczek töredékei; egy 3·4 cm. átmérőjű karika, külső kerületén arányosan elosztott négy gombocskával; bronztűk, korongos vagy gömbös fővel s egy üres félgömbfejú tű; kisebb-nagyobb tekeresek. Mind e tárgyak jobbára töredékek, sőt némely urnában csupán felismerhetetlen töredékeket találtak.

Már 1882 előtt is került elő Pokorágyon egy igen díszes bronz-kard, melynek pengéje ketté van ugyan törve, de azért teljes; liliomlevél-alakú s két szögeccsel van a markolat félkörídomú kihajlásába erősítve. A markolat középtagját három gyűrű tagolja, s úgy a gyűrűket, mint a markolatot befejezőtagot vonaldísz borítja. Ezenkívül a penge mindkét oldalán hat-hat párhuzamos vonalból alkotott dísz van alkalmazva, mely a kard hegyétől indul ki s a szélek mentén a penge legnagyobb kihajlásáig halad. E kard előfordulási körülményeit nem ismerjük.

Hasonló urna-temetőket a Rimavölgyön az *orlajtöréki* határból, *Tóthegymegről* és *Rimabrézóról* ismerünk. A két első helyen a fészkek a pokorágiakhoz hasonlóan voltak alkotva, de az eddig felbontottak urnái, égett csontokon kívül egyebet nem tartalmaztak. Rimabrézón a fészkek nagy lapos kövekből alkotott négyszögű üregek, bennük rendesen csak egy vagy két urna van, mely csak ritkán van lefödve. Egy sír egész tartalma, a temető kutatója: Terray István gyűjteményébe került. Volt benne egy kétfülű durva agyagedény füles födővel leborítva; egy 16 cm. átmérőjű fekete tál, külső felületén bütykökkel díszítve; egy igen díszes kisebb edény töredékekben, díszét körszelvények és szögberakott vonalak alkotják, fölmagasodó füle volt; végül egy gömbszelvény-idomú csésze. Más sírból való egy igen csinos, 3½ cm. magas, gondosan iszapolt edényke, mely egy másik, a felső kerületén két páros lyukkal ellátott nagyobb edénnyel került elő. Az edények egy kis kővésőcskén kívül bronz-töredékeket tartalmaztak.

A *Balogvölgyéből Zádorházáról* valók: egy 7 cm. hosszú és egy 10 cm. hosszú törpenge. Továbbá itt kerültek elő: egy vékony lemezből hajlított, belül üres karperecz, külső felületét pontozott dísz borítja; egy fibula töredéke; egy 2½ cm. hosszú kis lyukas tű; 9 drb vékony lemezből készült pityke; csüngő díszek.

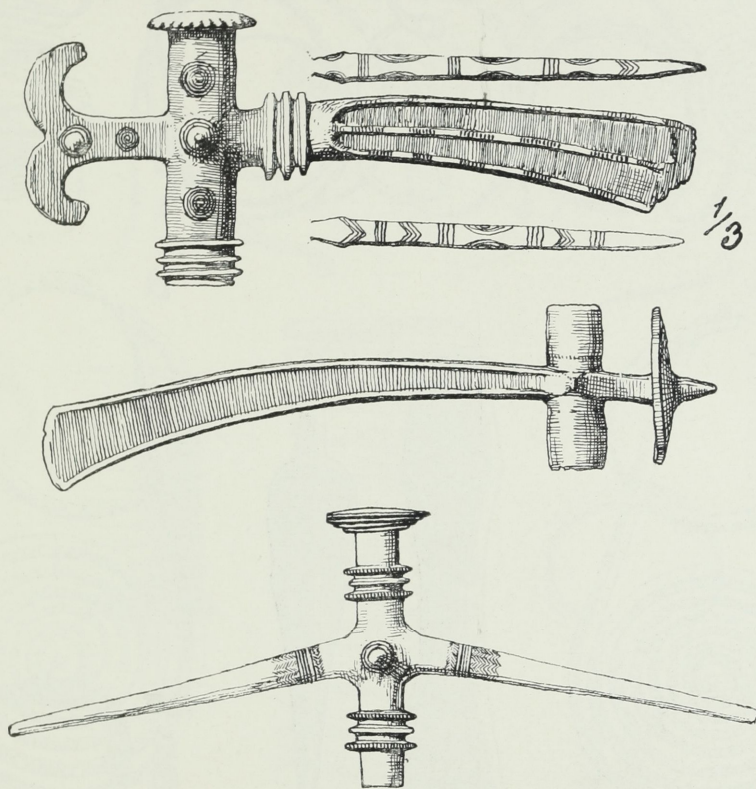
Perjes (Perjése). Az Archaeologiai Közleményekben (III. 179) azt a panaszt olvassuk, hogy e község határában egy kőlap alá rejtett nagymennyiségű bronztárgy került elő s ezeket a cseh múzeumnak küldötték.

Újfaluból egy igen nagy urna van a rimaszombati főgimnázium gyűjteményében.

Felsőbalogról 1881-ben igen tanulságos bronzkincs került a Nemzeti Múzeumba. Főérdekessége e leletnek egy bronzcsákány, mely hajlított pengéjének mindkét lapján két-két vályu-alakú mélyedéssel van díszítve,

fokfelüli részén két, félkörívű hajlásban kihajló rövid pengéje van. Ezenkívül még egy másik, egyszerűbb, korongos, hajlított pengéjű csákány és egy díszes, kétkarú (pálczás) csákány, egy véső, s hengerded és lapos tekercesek voltak a leletben. (Bővebben l. Hampel: Arch. Ért. U. f. I. 277—279.)

Babaluska. Innen származik néhány fekete színű, gömbszelvény idomú csésze, egy kétfülű, arányosan elosztott, benyomott pontokkal díszített edény, egy másik kisebb edény és két urnának néhány töredéke. Ez a két urna pusztá földbe volt letéve, s körülötte a körülbelül 15 méternyi átmérőjű kör kerülete nagyobb görgetegkövekkel kirakva. E sírfészket Terray István ásatta ki. Ugyancsak Babaluskáról való a rimaszombati múzeumban két

FELSŐBALOGI BRONZCSÁKÁNYOK.

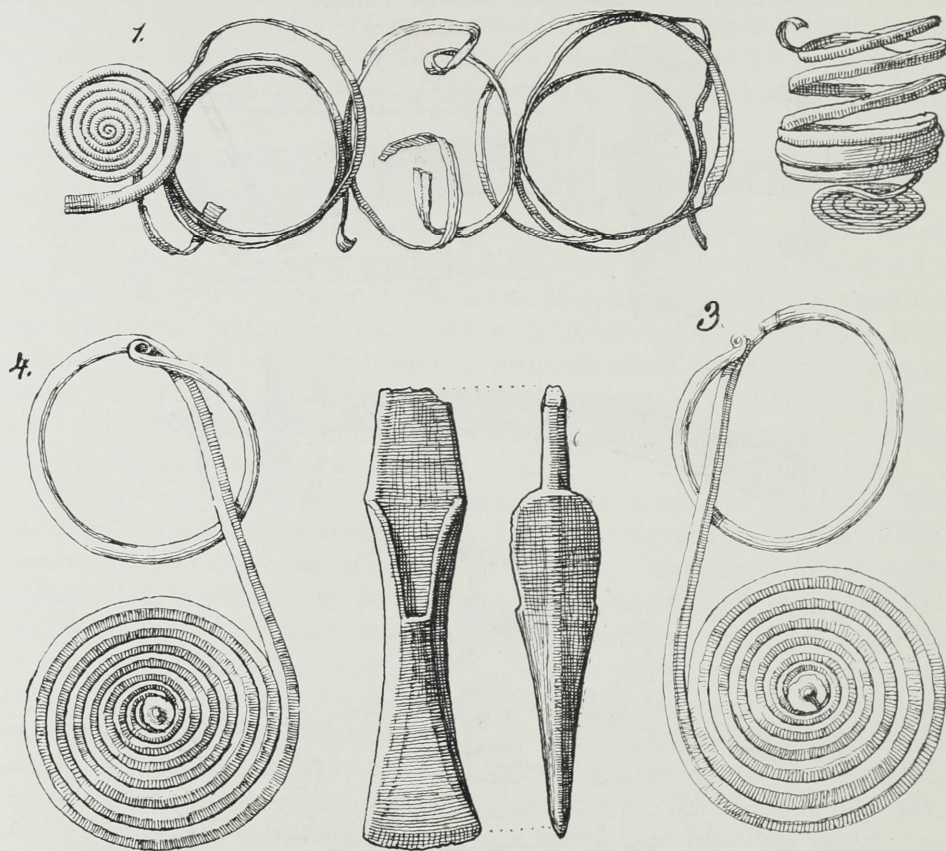
darab, vékony bronzpálczából hajlított félkorong, a fonál egyik vége közepén kört alkot. Egyik félkorong sem teljes, a nagyobb, melynek átmérője 17 cm., a 16-ik, a kisebb a 12-ik hajlásánál van eltörve, de töredékeinek egy része ugyanott megvan. Hasonlókat Krasznahorkáról (Árva m.) ismerünk. (V. ö. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban CLXXXIII. 3.)

Babaluska környékén azonkívül még *Hrussó*, *Strizs*, *Kiette*, *Bugyikfalva* és *Szilistye* határai szolgáltattak bronztárgyakat. Ezek közül azonban nem maradtak fenn, csak a rimaszombati múzeumban levő szilistyei tárgyak: 3 vonaldíszes fejű nagy tű, egy más tű, melynek fejét négy egymás fölött álló gömböcske alkotja, egy kés, 6 sarló, egy karperecz, lapos és kerek átméretű sodronyból készült gyűrűk, csüngődíszek.

A sajóvölgyi leletek sorát *Tornallya* nyitja meg érdekes agyag-edényeivel. Ezek az edények a városból a vasúti állomáshoz vezető út mentén kerülnek elő. Hat darab van belőlük a felkai Tátra-múzeum gyűjteményében, 2—3 ép edény s néhány töredék a sajógömöri polgári iskola birtokában.

Gondosan iszapolt agyagból készültek, színök szürkés, alakjuk igen változatos s tetszetős. Rendszerint benyomott, vékony, kettős vonalból alkotott dísz képezi ékességöket, s az egymást keresztező páros vonalak közt kimaradó mezőket többnyire egy-egy könnyedén benyomott patkóalak, vagy lencse nagyságú pont díszíti. A vonaldísz az edény nyakát és alsó domborulatát borítja. Némelyiken legnagyobb átmérője táján mélyített köröktől körül-fogott bütykök is vannak.

Alsókálosárról az alsó domborulatán arányosan elosztott kettős pontsorokkal díszített edény van a sajógömöri polgári iskola gyűjteményében.

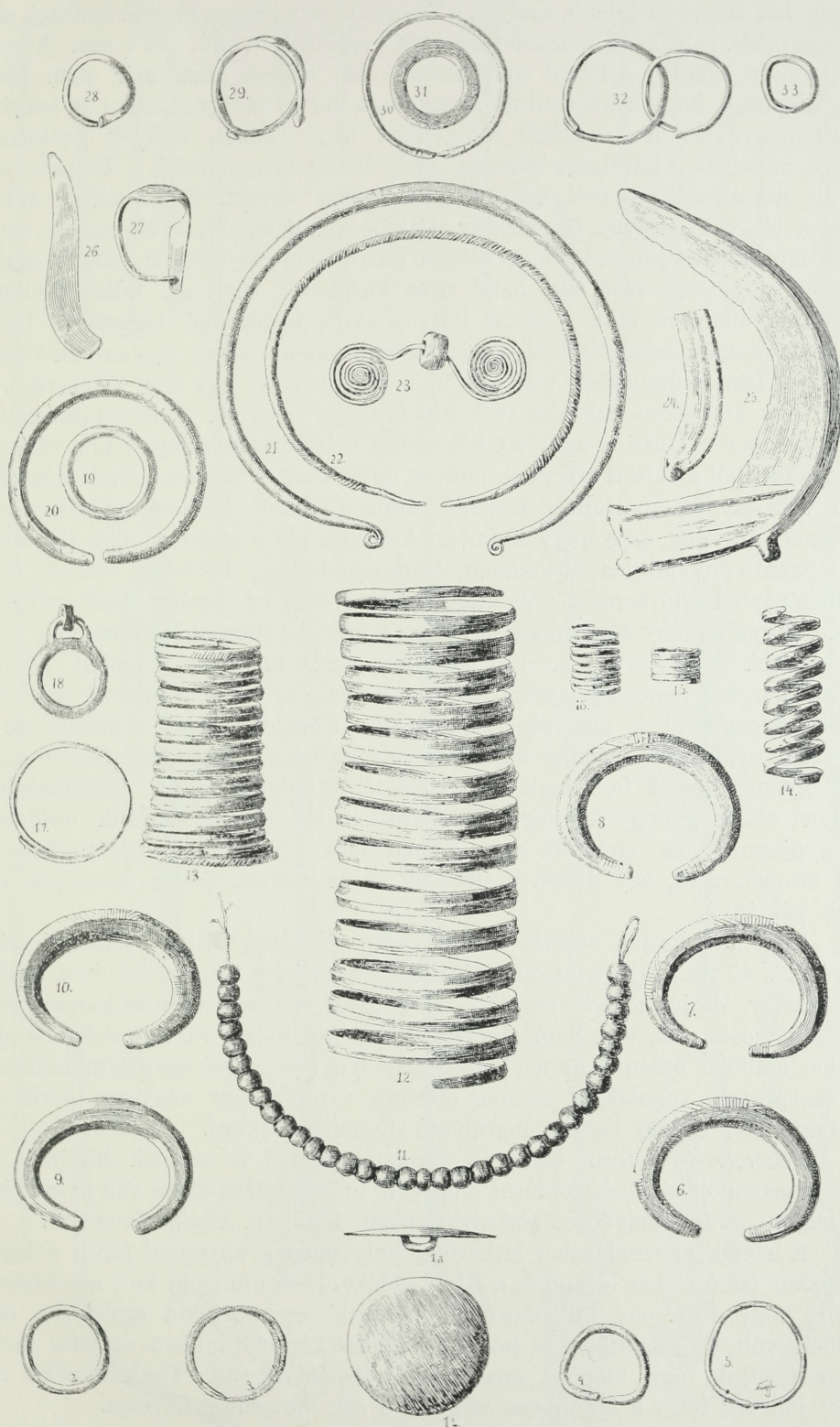
FELSŐBALOGI LELET.

Vályon lelt urnatöredékeket őriz a rimaszombati múzeum.

Otrokocson 1860-ban két darab kuszált aranysodronyt találtak (A. K. II. 292)

Sajógömör határában három jelentékeny bronzlelet került napfényre s alig múlikel év a nélkül, hogy a földművesek egy-egy bronztárgyra ne találának.

A nagy leletek közül az első még 1866-ban küldötte a nemzeti múzeumnak ajándékba Szentivány Miklós. E lelet főérdekességei az óriási korongos fejű, görbített szárú tűk. Kissé hajlított fejlemezük néha egészen síma, más-kor közepén csúcsba fut, ismét másoknak felületét koncentrikus domború körök díszítik. Volt még a leletben számos karperecz, ezek között tömör példányokon kívül vékony lemezből hajlítottak is; — hat sarló, a penge tövén a nyél beerősítésére szolgáló gombbal; három tokos-véső (közülök egyik hiányos öntésű); — két csonka kardpenge; — tekercs, korong, karperecz-töredékek és egy öntőcsap egészítik ki a leletet.

SAJÓGÖMÖRI LELET.

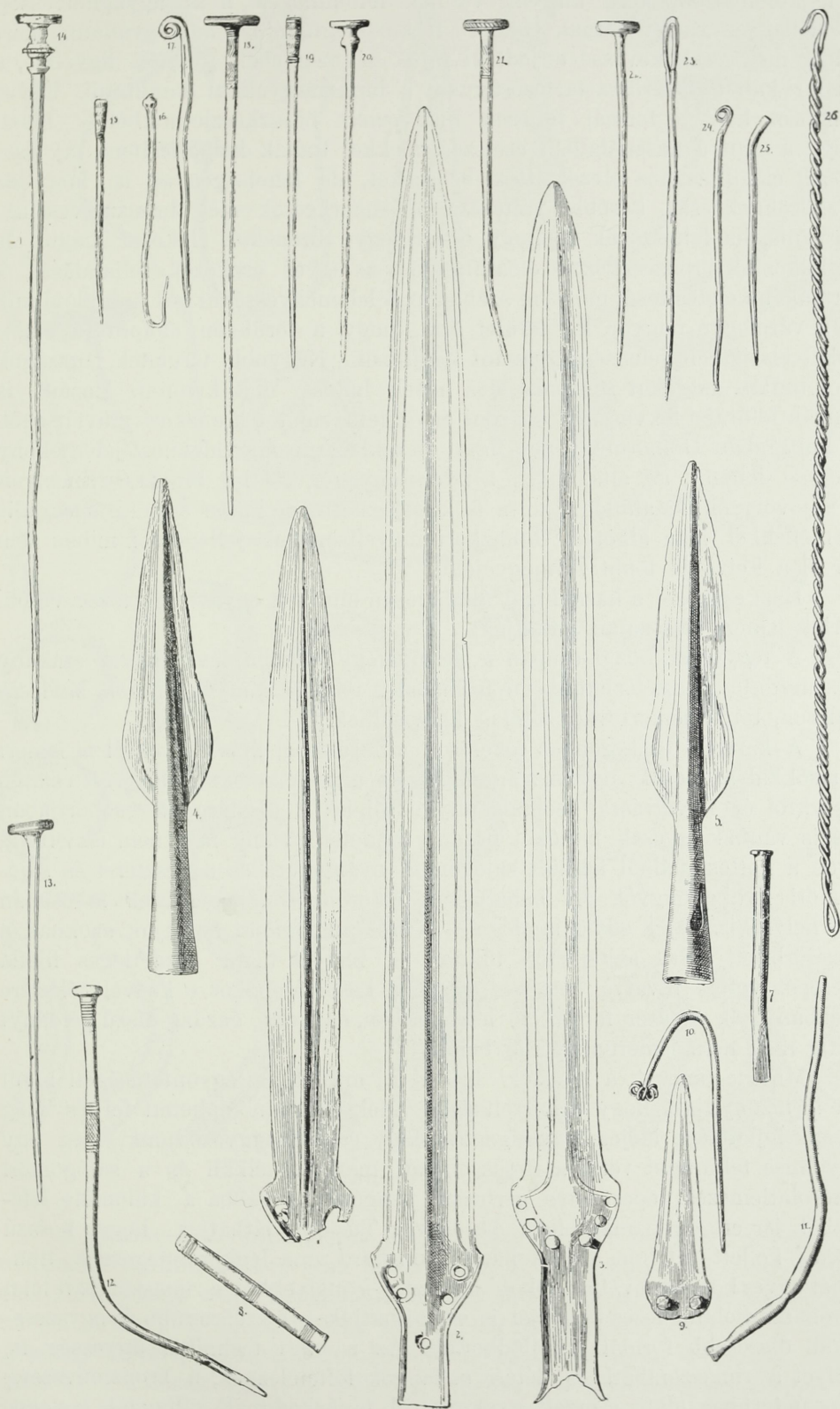
A fent leírt gyűjtéletes leleten kívül ismerünk Sajógömörről még másik két nagyobb leletet, melyek a Tovastető nevű hegyoldalból kerültek elő. Az egyikből való az a markolat-lemezes, nádlevél-idomú, 67·5 cm. hosszú kard, mely jelenleg a felkai múzeumban van. Sajnos, ma már nem lehet megállapítani, hogy a nemzeti múzeumban, a vidéki múzeumokban és magángyűjteményekben levő számos sajógömöri tárgy közül, melyek tartoznak ehhez, s melyek a harmadik lelethez, mely 1882-ben ugyancsak a Tovastetőről került elő, állítólag vasból készült eszközökkel együtt. E leletekből valók azok a tárgyak, melyek Szentivány Miklós ajándékaként 1895-ben a nemzeti múzeumba jutottak, nevezetesen: két bronztőr töredék, négy sarlótöredék, egy tokos-véső, egy belül üres karperecz, melynek külső felületét három domború rovátka s három bűtyök ékíti, 5 hasonló karperecz, külső felületén csupán vonaldíszszel, és öt tömör bronz-karperecz, ugyancsak vonaldíszszel. Rimaszombatban van egy ú. n. talpas véső, egy kis tokos-véső, s végül egy kis tokos kalapács (6·5 cm. hosszú), melynek köpönyölését kettős domború perem köríti, s melynek belsejében volt állítólag elrejtve az a vékony, arany-fonálból alakított ujjgyűrű, melyet ugyancsak a rimaszombati múzeumban őriznek. E gyűrűhöz hasonló arany-fonálból készült gyűrűk, karpereczek állítólag még nagy számban kerültek elő s tényleg, több ily tárgy volt Szentivány Miklós birtokában. Rimaszombatban 1882-ben száznál több bronztárgyból álló sorozat volt kiállítva, melyeket br. Nyáry Jenő gyűjtött össze. E gyűjtemény tárgyainak egy része a bronzkor későbbi szakaszából való, így többek közt egy félkörben hajlított sarló melynek pengéjét tőfelüli részén keretelt lemeztag egészíti ki, egy sodronyos fibula, a rajzban is bemutatott három kard és két szép lándzsacsúcs. Főérdekességét e sorozatnak a 37 szem nyakravaló gyöngy adja meg; egyes bronztárgyak díszítésére szolgáló gyöngyszemek fordulnak ugyan elő több helyen, de ily mennyiségben s ilyen alakú gyöngyök még nem kerültek elő másutt hazánk területén. A gyűjteményhez tartoztak még a már előbb is említett két öntőminta, két bronzborotva, egy díszes késtöredék és az ismert típusú korongos tük több példánya.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Kubinyi Miklós jeles régiségbúvárnak 42 db. Sajógömörről származó bronztárgy van birtokában, néhai Szentivány Miklós gyűjteményéből. E tárgyak a tömör és üres karpereczek, karikák, vésők, tük stb. Sajógömörről ismert különböző változatait mutatják. Külön említést érdemel az a 11 karika, melyeknek végei egymásra hajlanak és csavarszerű vonalakkal vannak díszítve, továbbá egy négyszer körülfutó szalagtekeres és egy csonka markolatú díszes bronzkard.

Pelsőczön és *Jolsván* előkerült bronztárgyakról is vannak híreink. Az utóbbi szomszédságában, *Süvetén* előkerült bronzlándzsa-csúcs van az eperjesi kollégium gyűjteményében. Szárnyai erősen kihajlók, köpűje hornyolt.

E leletek elősorolásából láthatjuk, mily gazdag anyaggal járult a hazai bronzkor ismeretéhez a Sajó és a Rima vidéke. De korántsem kell azt képzel-nünk, hogy e számos, különböző leletből való eszköz mind egyszerre, egy időben volt használatban, s hogy ha azokat képzeletünkben egymás mellé csoportosítjuk, egy időpont megrögzített képét nyerjük. Csak hosszú idő alatt jöhetett létre a különböző tárgyak e sok változatos formája.

Teljesen hű képét csupán akkor nyernők e vármegye bronzkori kultúrájának, ha az egyes eszközök változatainak fokozatos fejlődését tudnók a vármegyei leletekből összeállítani és megállapítani, hogy a különféle eszközök mely változatai voltak egy időben használatban e vidéken. E tekintetben

SAJÓGÖMÖRI LELET.

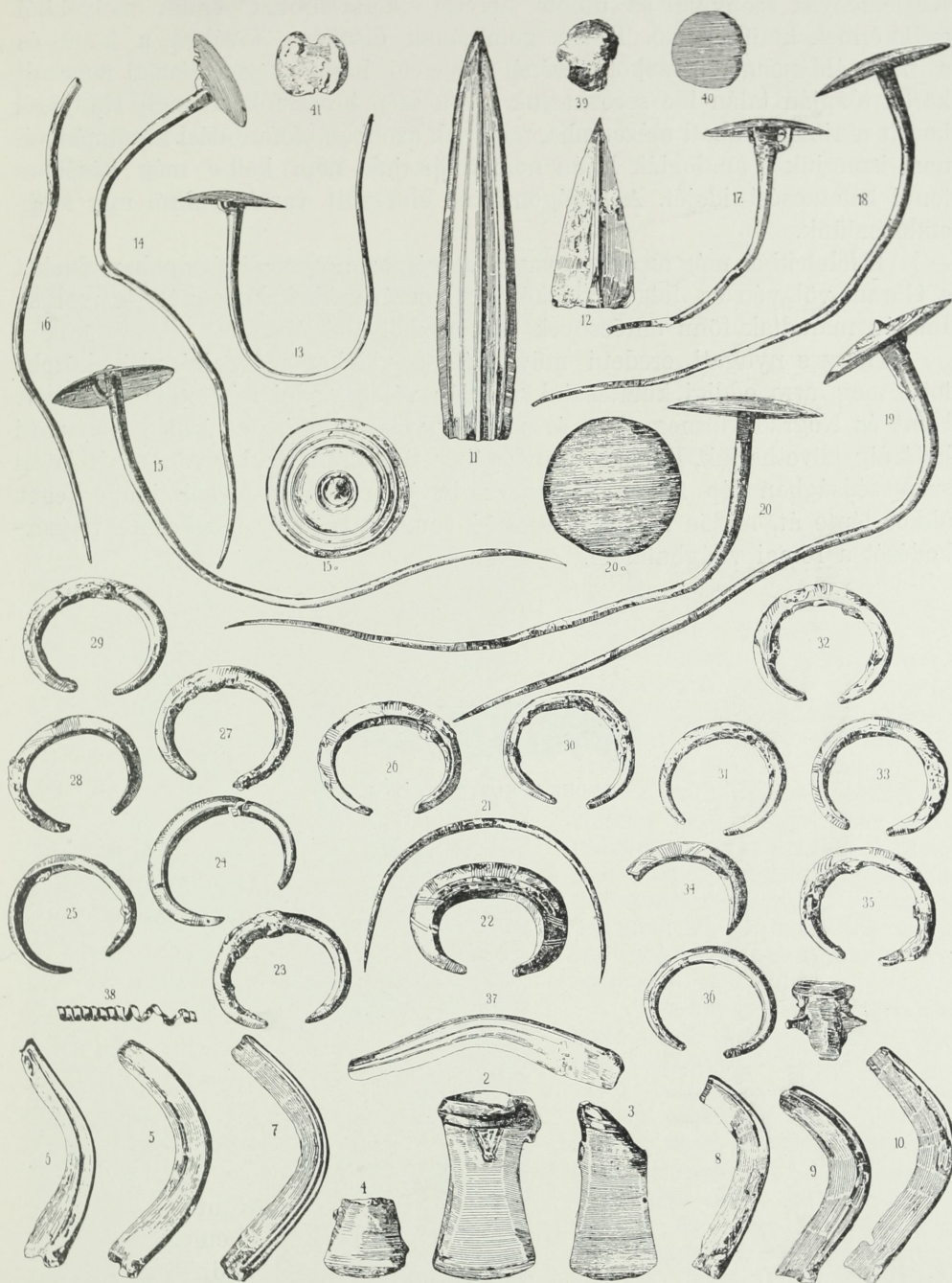
azonban korántsem vagyunk előnyös helyzetben. A kincsleletekben sokszor a legkülönbözőbb korú tárgyak vannak felhalmozva, s az agyagművesség termékei sem szolgálhatnak Gömörben kor-meghatározó adat gyanánt, mert eddig még csak kevésbé terjedt ki rájuk a megyebeli gyűjtők figyelme, s csak ritkán tudjuk összetartozóságukat a bronztárgyakkal kimutatni. Egyes eszközök korábbi formái teljesen hiányoznak bronzkészletünkben — lehet, hogy a mint a használatban czélszerűbbekkel tudták helyettesíteni, új eszközök előállításához olvasztották be ezeket, de lehetséges az is, hogy ez eszközöknek csak későbbi változataival ismerkedtek meg bronzműveseink. Ugyanis, ha felteszszük is, hogy e vármegye bronzkori lakosai maguk is foglalkoztak bronzeszközök előállításával, az egyes eszközök feltalálását, a formák tökéletesítését mégsem szabad az ő leleményességüknek tulajdonítani. Egy vármegye nagyon kis terület arra, hogy a területén előforduló emlékeket elszigetelt jelenség gyanánt tekintsük. Nagyobb területek, országok sem tudták magukat a szomszédos népek hatásai alól kivonni. Hazánk is csupán földrajzi fekvésének köszöni egyöntetű, sajátos bronzkori műveltségét. E kultúrában Gömörmegyének, mint érczekben gazdag vidéknek, jelentékeny szerepe lehetett az által, hogy a nyers anyagot, esetleg bronzkészítményeit a Sajó völgyön át alföldi tájakra is kiterjesztette, de külön szigetet speciális termékekkel nem alkotott; bronzkori műveltségének jellege semmiben sem tér el a Felvidék többi vármegyéjétől.

Házi eszközei a hazánkban általánosan elterjedt egyszerű és tokos vésők, sarlók ismert változatait mutatják.

A fegyverek közül csupán a felsőbalogi leletben levő díszes csákány gazdagította bronzkészletünket új formával, a többi csákányok, kardok, lándzsacsúcsok, török ismert változatokat képviselnek.

A karvédő és korongos tekercesek a hazánkban más helyekről is ismert típusokkal azonosak, ugyanez mondható az urna-temetőkből előkerült csüngő díszekről és felvarrásra szolgáló pitykékről is. A dísztárgyak csoportjában mégis vannak egyesek, minőket hazánk területéről eddig még nem ismerünk, ilyen a kettősfonálból készült sajógömöri nyakperez és a gesztetei és sajógömöri nyakgyöngyök. A babaluskai félkorongos tekerceseknek is csupán egy helyről ismerjük eddig analógiáit. Kevés analógiáját ismerjük azoknak a meggörbített szárú sajógömöri tüknek is, melyek talán kezdetleges fibula szerepét voltak hivatva betölteni, maga a késői bronzkor e kedvelt ékszere azonban csak kétszer fordul elő leleteinkben, nagyobb, gazdag díszű példányt pedig még nem ismerünk eddig belőle.

Mind e tárgyak a felvidéki bronzkori műveltség egyöntetűségén kívül azt is bizonyítják, hogy e műveltség e vidéken korán léphetett fel és még magas fejlettsége idején is virágzott. Hogy erről meggyőződjünk, elég egy figyelmes tekintetet vetni a rimaszombati markolatnélküli és a sajógömöri markolatlemezes, lépcsőzetes gerinczű pengékre, továbbá a különféle leletekből ismert bronzmarkolatú kardokra. Tüstént láthatjuk, hogy hosszú időnek kellett eltelnie, míg a hazai bronzkard ama legkezdetlegesebb típusából egyes közbeeső változatokon keresztül — melyekhez a rimaszombati lelet három markolatlemezes pengéjét is számíthatjuk — e czélszerűbb és egyszersmind díszesebb formák kifejlődhettek. Az a nagy technikai ügyesség is, melyet a rimaszombati és déteri sallangok föltételeznek, a bronzművesség hosszú tartama alatt szerzett gyakorlatról tanúskodik. E sallangok a velük együtt lelt vékony falú bronzedényekkel már a bronzkor végső határát jelzik, s a gazdagabb lőszerszám-díszek fölléptét már a hallstadti ízlés terjedő hatásának is szokás tulajdonítani.

SAJÓGÖMÖRI LELET.

A gazdag lószerszám-díszek alkalmazásán kívül a hallstadti ízlés egyéb nyomaival e vármegyében nem találkozunk. A vas csupán La Tène-leletek alakjában jelenik meg. Befogadásában, úgy látszik, a kő- és bronzkor vezető telepei jártak elől, emlékeit ezek közül főleg az erődtített helyeken, a básti „Pogányvárban“, a sőregi és mogavári várhegyen találjuk, a nélkül, hogy tudnók: e korszak vagy az előbbiek emelték-e a védműveket? Bástról és Sőregről ezt az ízlést feltüntető vaskéseket és egy fűzfalevél-idomú vaslándzsacsúcsot ismerünk. Hasonló kések vannak Mogavárról és Pokorágyról a rimaszombati múzeumban és dr. Horváth Ákos gyűjteményében. Az Archaeologiai

Közlemények ezenkívül az utóbbi helyről „kelta-sirokat“ említ, melyekből ezüst érmek kerültek elő. Hátsó gombjának diszítése, továbbá a köpü és a négy élű penge összeköttetésénél képződő háromszöget diszító ponczolt körök alapján talán ide sorozhatjuk azt a szép bronz-fokost, mely Runyárról került a rimaszombati múzeumba, melynek azonban előfordulási körülményeit nem ismerjük s analógiák híján nem tudhatjuk, nem kell-e még későbbre tenni keletkezési idejét. A Sajógömörről előkerült vastárgyakról már megemlékeztünk.

E leletekhez még az őskori vasművesség azon nyomai járulnak, melyeket a Garam völgyén és Jolsva vidékén dr. Horváth Ákos konstatált és melyek Imolán maradtak fenn öntőcsövek és vassalak alakjában.

Hogy e nyugati eredetű műveltség e vidéket mely irányból közelítette meg, arra eddigi kutatásaink alapján választ adni lehetetlen. Nyomait Hont és Nógrád vármegyéken át az Ipoly völgyön egész e vármegye nyugati határáig követhetjük, Borsod vármegyében Szendrőn, Szuhogyon, tehát közel szomszédságban lép föl, e vármegye határát azonban valószínűleg csak akkor lépte át, midőn a Duna választó vonalán túl már megkezdte terjeszkedését a római világhatalom.

BRONZ-FOKOS RUNYÁRÓL.

BEBEK LÁSZLÓ SÍRKÖVE A PELSŐCZI TEMPLOMBAN.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

I. A LEGRÉGIBB TÖRTÉNETI EM-LÉKEKTŐL A MOHÁCSI VÉSZIG.

1. A népvándorlás és a honfoglalás kora.

Az aggteleki barlangban, a cseppkőrétegtől bevonva talált őskori emberek csontjai és a konyhahulladékok, mely leletek a rimaszombati múzeumban vannak elhelyezve, tanúsítják, hogy a mai Gömör-Kishont vármegye területe már évezredek előtt is lakott volt.

A rómaiaknak hazánk területén való megjelenése előtti időkből, melyet szintén a történelem előtti korszakhoz kell számítanunk, nagyszámú bronz- és barnaréz leletek maradtak reánk, sőt még a bányászatnak is némi nyomaira akadunk.

Mindezek a vármegye mai területének lakott voltáról tesznek tanúságot, bár kétségtelen, hogy eleinte csak igen gyér számú népesség talált itt lakhelyet, mert a történelem első nyomai szerint, a mai Trencsén, Bars felső része, Zólyom, Hont, Gömör és Borsod vármegyék összefüggő erdőségeket alkottak.

A legrégibb megbízható adatok szerint a vármegye területének lakói a szarmaták, illetőleg ezen népcsaládnak egyik ága, a jazygok voltak.

A jazygok.

E nép Kr. szül. előtt 360 táján a Don-folyón innen tanyázott, honnan szinte észrevétlenül jutott a Kárpátok északkeleti lejtőjéhez.

Julius Caesar galliai hadjárata idejében (Kr. előtt 58–51) a jazygok hazánk északkeleti részein tartózkodtak, s innen nyomultak nyugatra a Duna, Tisza felé. E népet már Ovidius Naso is ismerte, a ki róluk (Kr. u. 1–17) Tomiban töltött száműzetése alatt költeményeiben gyakran megemlékezik.

A jazyg, mint lovas nép, általában a síkságot szerette. Gömör vármegyében, a Sajó és a Rima völgyei, kétségtávkül alkalmasak voltak lovas-nép letelepedésére.